

УДК 342.5

DOI <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2020.2.6>**Т. В. Хмарук**

здобувач кафедри державно-правових дисциплін
Навчально-наукового інституту права імені Іоаннікія Малиновського
Національного університету «Острозька академія»,
секретар Острозької міської ради Рівненської області

ОСОБЛИВОСТІ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ПРОЦЕДУРИ РОЗГЛЯДУ ТА УХВАЛЕННЯ РІШЕНЬ КОНСТИТУЦІЙНИМ СУДОМ УКРАЇНИ

У статті досліджені особливості й проблеми конституційно-правової регламентації процедури розгляду й ухвалення рішень вітчизняним органом конституційної юстиції. Проведено аналіз доктринального визначення понять «рішення Конституційного Суду України», «стадія конституційного провадження», «конституційна процедура». Проаналізовані дослідження вітчизняних і зарубіжних науковців у сфері визначення проблематики правової процедури прийняття рішень органом конституційної юстиції. Визначаються стадії розгляду й ухвалення рішення Конституційного Суду України за вітчизняним законодавством. Проаналізовані особливості кожної зі стадій розгляду й ухвалення рішення Конституційного Суду України. Робляться спроби розв'язання окремих нормативних і практичних проблем застосування процедури ухвалення та розгляду рішення Конституційного Суду України за вітчизняним законодавством. Підіймається питання щодо нормативно закріпленої можливості Конституційним Судом України розвивати й конкретизувати свої юридичні позиції.

Автором виокремлено такі ознаки процедури розгляду й ухвалення рішення Конституційного Суду України щодо кожної стадії вказаної конституційної процедури:

- а) низка процесуальних дій;*
- б) процесуальні дії, які спрямовані на розв'язання конкретних правових ситуацій та остаточне прийняття рішень Конституційного Суду України щодо конкретних справ;*
- в) процесуальні дії, що становлять конституційно-процесуальну стадію, здійснюються відповідно до законів, судової практики, правових звичаїв, сформованих на базі Конституційного Суду України;*
- г) зазначені дії вчиняються виключно Конституційним Судом України й учасниками конституційної процедури.*

Результатом дослідження стали пропозиції та висновки, що відбивають досягнення мети наукової статті й певний внесок у дослідження конституційної процедури в Україні. Прийняття рішення Конституційного Суду України базується на принципі верховенства права й принципі взаємної відповідальності особи й держави, відповідно до якого у взаємовідносинах із державою особа є рівноправним суб'єктом, який наділений можливістю здійснювати захист своїх прав і свобод засобами конституційного судочинства шляхом обґрунтування неконституційності актів суб'єктів владних повноважень.

Ключові слова: Конституційний Суд України, конституційна юстиція, рішення Конституційного Суду України, конституційне подання, конституційна процедура, стадії конституційного провадження.

Постановка проблеми. Інститут конституційної юстиції в Україні був суттєво реформований у результаті проведення конституційної реформи у червні 2016 року. Це зумовило пріоритетність наукових досліджень у сфері формування та діяльності єдиного органу конституційної юстиції. Вітчизняна доктрина конституційного права відзначає посилення ролі

судової практики у генезисі правових форм, що є результатом формальної судової правотворчості. Особливе місце у цій системі належить Конституційному Суду України, у рішеннях якого формалізується конституційна доктрина, що дає їй підстави в перспективі претендувати на роль джерела права. Правова природа актів, що приймаються органом конституційної

юстиції, зумовлює особливе значення Конституційного Суду України у системі стримувань та противаг, а також у механізмі захисту конституційного ладу.

Проблема встановлення балансу владних повноважень та верховенства Конституції України в системі національного законодавства зумовлює необхідність обмеження повноважень кожної державної інституції положеннями Основного Закону та законодавства України. Це повною мірою стосується і Конституційного Суду України, діяльність якого повинна здійснюватись виключно у конституційно визначених, процедурних формах. Тому, якщо раніше вчені досліджували особливості функціонування, повноваження, компетенцію, місце рішень органу конституційної юстиції в системі джерел права, то зараз представляє інтерес ефективність та якість прийнятих рішень, процедурні особливості їх розгляду та ухвалення, а також контроль за їх виконанням, що зумовлює актуальність цього наукового дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Науковий доробок теоретичних і прикладних аспектів функціонування органів конституційної юстиції складають праці Ю.В. Бауліна, А.С. Головіна, С.П. Головатого, М.М. Маркуш, М.І. Козюбри, А.Р. Крусян, П.Ф. Мартиненка, М.І. Мельника, А.О. Селіванова, В.М. Шаповала й багатьох інших. Щодо конституційного процесу в цілому та його окремих стадій, то тут особливої уваги заслуговують праці М.В. Костицького, Н.К. Шаптали, С.С. Шевчука, Я.В. Чистоколяного тощо. Серед наукових досліджень були використані також роботи вчених, які досліджували питання розвитку конституційного судочинства зарубіжних країн (М.В. Вітрука, А.О. Клішаса), правової природи державно-правового конфлікту (Ю.Г. Барабаша) і конституційного конфлікту (А.А. Єзерова).

Мета статті – дослідити правову проблематику та особливості конституційно-правової регламентації процедури розгляду та ухвалення рішень вітчизняним органом конституційної юстиції.

Виклад основного матеріалу. Конституційна реформа правосуддя 2016 року суттєво змінила правовий статус Конституційного Суду України, доповнивши його повноваженнями щодо розгляду конституційної скарги, в той же час виключивши повноваження щодо офіційного тлумачення законів. Складним етапом реформи стала законодавча імплементація конституційних змін, адже лише 13 липня

2017 року було ухвалено Закон України «Про Конституційний Суд України» у новій редакції.

Відповідно до положень статей 83 та 84 Закону України «Про Конституційний Суд України» рішення Конституційного Суду України можуть бути ухвалені за результатами розгляду справ за конституційним поданням щодо відповідності Конституції законодавства України, актів Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, Верховної Ради АРК та офіційного тлумачення положень Конституції України, а також за результатами розгляду справ за конституційними скаргами Великою палатою. Також рішення Конституційного Суду України можуть бути ухвалені Сенатом і стати результатом розгляду справ за конституційною скаргою [1].

М. Кельман відзначає, що рішення Конституційного Суду України за своєю правовою природою поступово набувають статусу правового феномена, і при цьому він обґрунтовує, що вони належать до джерел права [2, с. 15]. У такому ж аспекті визначає правову природу актів Конституційного Суду України М. Савчин, визначає їх джерелами права вторинного характеру, оскільки вони базуються на нормах та принципах Конституції України та перебувають у перманентному зв'язку із ними. Вчений також зазначає, що система рішень Конституційного Суду України становить його прецедентне право [3, с. 10].

У рішенні Конституційного Суду України від 14 грудня 2000 року № 15-рп/2000 зазначено, що рішення Конституційного Суду України мають пряму дію і не потребують підтвердження з боку органів державної влади та місцевого самоврядування. Обов'язок виконання рішень Конституційного Суду України передбачений положеннями Конституції України, яка має найвищу юридичну силу у системі нормативно-правових актів [4].

Аналіз рішень Конституційного Суду України на предмет їх відповідності характеристикам нормативно-правового акта, дає підстави зробити висновок про те, що їм належить більшість цих ознак. Так, рішення приймаються уповноваженим органом державної влади – Конституційним Судом України. Рішення Конституційного Суду України мають відповідати положенням Конституції України, оскільки до повноважень органу конституційної юстиції належить вирішення питання щодо конституційності певних нормативних актів, а також додержання конституційної процедури імпичменту. Рішення

Конституційного Суду України приймаються у відповідній формі із обов'язковим дотриманням процедури, встановленої законодавством.

Проте, рішення Конституційного Суду України не містять нових правових норм, вони не повинні відповідати положенням міжнародних договорів, тому недоцільним є визначення їх як нормативно-правовий акт. Діяльність Конституційного Суду України не є нормотворчістю і має виключно юрисдикційний характер, що підтверджують норми Конституції України, які визначають Конституційний Суд України єдиним органом конституційної юстиції.

Відтак, рішення Конституційного Суду України – це акт конституційної юстиції, прийнятий Конституційним Судом України, в порядку, встановленому Конституцією України та законодавством України, що містить виражені у відповідній документарній формі владні приписи, що є результатом реалізації владних повноважень вітчизняного органу конституційної юстиції як судового органу конституційного контролю, який містить правову позицію Конституційного Суду України, є обов'язковим для виконання на усій території України та не підлягає оскарженню.

Процес прийняття рішення Конституційним Судом України – детально регламентований законодавством України, а також Регламентом Конституційного Суду України. Суддя Конституційного Суду України Шевчук С. С. визначав стадію прийняття рішень як здійснюваний Конституційними Судом України на підставі діючого законодавства, певний комплекс дій щодо з'ясування або роз'яснення волі законодавця в рамках конституційних процедур [5, с. 243].

Враховуючи наведене, вважаємо, що проходження справи в Конституційному Суді України – не проста сукупність процесуальних відносин, а їх система, яка відображає різноманіття їх причинних зв'язків. Ці відносини не виникають одночасно з початку конституційного судового процесу, вони виникають одні за одними, послідовно змінюючи одні одних. І ця послідовність, як зазначалося вище, заздалегідь визначена законом.

На наш погляд, ознаками стадії конституційного провадження щодо розгляду та ухвалення рішення вітчизняним органом конституційної юстиції є такі:

а) кожна стадія цієї конституційної процедури – це низка процесуальних дій;

б) ці процесуальні дії спрямовані на вирішення конкретних правових ситуацій та оста-

точно прийняття рішень Конституційного Суду України щодо конкретних справ;

в) процесуальні дії, що становлять конституційно-процесуальну стадію, здійснюються відповідно до законів, судової практики, правових звичаїв, сформованих на базі Конституційного Суду України;

г) зазначені дії вчиняються виключно Конституційним Судом України й учасниками конституційної процедури.

На основі аналізу Регламенту Конституційного Суду України, можна констатувати, що стадіями конституційного провадження щодо розгляду та ухвалення рішень вітчизняного органу конституційної юстиції є звернення до Конституційного Суду України; попередній розгляд звернення Конституційним Судом України; прийняття звернення до розгляду або відмова у прийнятті звернення; відкриття конституційного провадження, підготовка матеріалів справи до розгляду, розгляд справи у пленарному засіданні, прийняття рішення його офіційне оприлюднення та контроль за його виконанням [6].

Опис позиції заявника з питань про невідповідність Конституції України окремих положень закону є основною, найбільш складною частиною звернення, оскільки вимагає глибоких знань в галузі конституційного права, судової практики, що включає правові позиції Конституційного Суду України, і вміння викласти необхідний матеріал доступно, логічно, переконливо. Заявнику необхідно описати і аргументувати передбачувані порушення положень Конституції України оскаржуваним законом, обов'язково вказати одну або кілька статей Конституції України, яким суперечать, на думку заявника, положення оспорюваного ним нормативно-правового акта. Звернення до Суду мають бути надіслані поштою або подані безпосередньо до Секретаріату. Попередній розгляд звернення Секретаріатом і попереднє вивчення його суддею служить фундаментом розгляду справи по суті в ході судового засідання, що допомагає встановити об'єктивну істину у справі, з'ясувати дійсні права та взаємовідносини сторін. Секретаріат відіграє роль своєрідного фільтру – виконує основну роботу з попереднього розгляду звернень.

Рішення щодо відкриття конституційного провадження у справі приймаються на засіданнях колегії, сенату та Великої палати. Ухвала про відкриття конституційного провадження у справі та у справі постановляється Колегією не пізніше одного місяця з моменту призначення Судді-доповідача [6].

Судовий розгляд є основною стадією конституційного процесу, оскільки саме на цій стадії здійснюється правосуддя, заявник реалізує свої процесуальні права, надає доказові матеріали, а Конституційний Суд України досліджує докази і виносить рішення по суті. На стадії судового розгляду звернення найбільш повною мірою реалізуються принципи конституційного судочинства: гласність, колегіальність, змагальність і рівноправність сторін, незалежність суддів і суду та ін. Розгляд справ, щодо яких відкрито конституційне провадження, здійснюється на пленарному засіданні Сенату та Великої палати. Відкрита частина пленарного засідання Великої палати у формі усного провадження реєструється технічними засобами та фіксується у протоколі судового засідання. Проте ухвалення рішення відбувається на закритій частині судового засідання. Рішення Конституційного Суду вважається ухваленим Великою палатою, якщо за нього проголосували не менше десяти суддів. Слід відзначити, що практика письмового судочинства в конституційних судах (обмеженого, без громадських слухань) поширена в багатьох зарубіжних країнах, наприклад в Бельгії, Південній Кореї. У німецькому конституційному провадженні письмова процедура стала правилом, а усна – винятком [7].

У відповідності до положень рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень статті 151-2 Конституції України від 2 грудня 2019 року № 11-р/2019, рішення органу Конституційного Суду України незалежно від їх юридичної форми є результатом реалізації виключних конституційних повноважень, тому вони мають обов'язковий характер і не підлягають оскарженню, що дає підстави для висновку, що відповідно до положень статті 151-2 Конституції України, не підлягають оскарженню будь-які рішення Конституційного Суду України незалежно від форм та видів, ухвалені ним і з питань, пов'язаних зі здійсненням ним конституційного правосуддя, і з питань забезпечення діяльності Конституційного Суду України та реалізації конституційно-правових гарантій незалежності та особистої недоторканності суддів Конституційного Суду України. Це зумовлено особливим правовим статусом Конституційного Суду України, виключною природою його рішень, а також важливістю покладених на нього обов'язків, із забезпечення верховенства Конституції України» [8].

Суддя, який підписав рішення може викласти окрему думку, вона викладається в письмовій

формі, що додається до відповідного Рішення суду та негайно оприлюднюється на офіційному веб-сайті Конституційного Суду. На підставі викладеного можна зробити висновок про особливу природу окремої думки судді органу конституційної юстиції. Так, окрема думка судді Конституційного Суду України може висвітлювати доктринальні моменти, які не були належним чином враховані при постановленні рішення, містити розширене мотивування ухваленого рішення, або мати виключне політико-правове значення [9]. Як зазначає І. Шевчук, якщо суддя не згідний з висновком більшості, перед ним стоїть необхідність, і навіть професійне зобов'язання оприлюднити окрему думку [10, с. 160].

На думку автора, Конституційний Суд України сьогодні не є абсолютно політично нейтральною інституцією, що позбавляє його можливості ефективно виконувати покладені на нього завдання. Саме тому інститут окремої думки судді сприяє утвердженню принципу верховенства права і дозволяє захищати основи конституційного ладу, в умовах політичної залежності органу конституційної юстиції.

Рішення суду за результатами конституційного провадження можуть бути опубліковані на офіційному веб-сайті суду або в окремих випадках оголошені у Залі засідань, але не пізніше наступного робочого дня. Офіційне публікування Рішення здійснюється у «Віснику Конституційного Суду України» та інших офіційних виданнях.

Висновки і пропозиції. Отже, рішення Конституційного Суду України – це акт конституційної юстиції, прийнятий Конституційним Судом України в порядку, встановленому Конституцією України та законодавством України, що містить виражені у відповідній документарній формі владні приписи, що є результатом реалізації владних повноважень вітчизняного органу конституційної юстиції як судового органу конституційного контролю, який містить правову позицію Конституційного Суду України, є обов'язковим для виконання на усій території України та не підлягає оскарженню.

Стадія конституційної процедури – це врегульовані процесуальними приписами, відокремлені в часі і в просторі, вчинені в певній послідовності юридично значимі дії Конституційного Суду України та суб'єктів конституційного провадження, спрямовані на вирішення конкретної конституційно-правової ситуації. Стадіями конституційної процедури розгляду та ухвалення рішення вітчизняним органом конституційної юстиції є:

1) звернення до Конституційного Суду України (при цьому, рішення приймається на підставі конституційного подання та конституційної скарги як новели конституційного судочинства);

2) попередній розгляд звернення Конституційним Судом України (служить фундаментом розгляду справи по суті в ході судового засідання, що допомагає встановити об'єктивну істину у справі, з'ясувати дійсні права та взаємовідносини сторін та прискорити процес розгляду та ухвалення рішення);

3) прийняття звернення до розгляду або відмова у прийнятті звернення (відзначаємо, що у випадку відкликання звернення Сенат та Велика Палата Конституційного Суду України постановляють ухвалу про закриття конституційного провадження);

4) відкриття конституційного провадження (приймається на засіданнях колегії, Сенату та Великої палати);

5) судовий розгляд (основна стадія конституційного процесу, оскільки саме на цій стадії здійснюється правосуддя, заявник реалізує свої процесуальні права, надає доказові матеріали, а Конституційний Суд України досліджує докази і виносить рішення по суті);

6) прийняття рішення та його офіційне оприлюднення (відзначаємо, що реформою правосуддя 2016 року подолано принцип незмінності правових позицій вітчизняного органу конституційної юстиції шляхом закріплення в Законі України «Про Конституційний Суд України» можливості Суду розвивати та конкретизувати свої юридичні позиції).

Список використаної літератури:

1. Про Конституційний Суд України : Закон України від 13 липня 2017 р. № 2136-VIII / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19> (дата звернення: 24.05.2020).
2. Кельман М.С. Конституційний контроль як засіб захисту конституцій у національних правових системах континентального права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 «Конституційне право». Київ, 2001. 19 с.
3. Савчин М.В. Конституційний Суд України як гарант конституційного ладу : автореф. дис. ...

канд. юрид. наук : 12.00.02 «Конституційне право». Київ, 2003. 17 с.

4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Постанови Верховної Ради України «Про чинність Закону України «Про Рахункову палату», офіційного тлумачення положень частини другої статті 150 Конституції України, а також частини другої статті 70 Закону України «Про Конституційний Суд України» стосовно порядку виконання рішень Конституційного Суду України (справа про порядок виконання рішень Конституційного Суду України) від 14 грудня 2000 року № 15-рп/2000 / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-00> (дата звернення: 24.05.2020).
5. Шевчук С.С. Основи конституційної юриспруденції : навчальний посібник. Харків : Консум, 2002. 296 с.
6. Регламент Конституційного Суду України : ухвалений Постановою Конституційного Суду України від 22 лютого 2018 р. № 1-пс/2018 / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0001710-18n12> (дата звернення: 24.05.2020)
7. Chafetz & Michael J. Gerhardt, Debate: Is the Filibuster Constitutional. 158 U. Pa L. Rev. PEN. Numbra. 245 (2010).
8. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень статті 151-2 Конституції України від 2 грудня 2019 р. № 11-р/2019 / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-19> (дата звернення: 24.05.2020).
9. Окрема думка судді – що за процесуальний феномен? *Круглий стіл. Комітет з процесуального права та Комітет з конституційного права, адміністративного права та прав людини Асоціації правників України*. URL: <https://radako.com.ua/news/okrema-dumka-suddi-shcho-za-procesualniy-fenomen> (дата звернення: 24.05.2020).
10. Шевчук І.М. Правова природа окремої думки судді Конституційного Суду України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. Випуск 23. Частина I. Том 1. 2013. С. 160–163.

Khmaruk T. V. Peculiarities of the constitutional and legal regulation of the procedure for consideration and adoption of decisions by the Constitutional Court of Ukraine

The article investigates the features and problems of the constitutional and legal regulation of the procedure for consideration and decision-making by the domestic body of constitutional justice. The analysis of the doctrinal definition of the concepts “decision of the Constitutional Court of Ukraine”, “stage of constitutional proceedings”, “constitutional procedure” is accomplished. The investigations of domestic and foreign scientists in the sphere of determining the issues of the legal

procedure of decision – making by the body of constitutional justice are analyzed. The stages of examination and adoption of the decision of the Constitutional Court of Ukraine under domestic legislation are defined. The peculiarities of each of the stages of examination and adoption of the decision of the Constitutional Court of Ukraine are analyzed. Attempts of solving certain normative and practical issues in the application of the procedure for adopting and examination the decision of the Constitutional Court of Ukraine under domestic law are made. The question arises to the normatively enshrined possibility for the Constitutional Court of Ukraine to develop and specify its legal positions.

The author separates the following features of the procedure of examination and adoption of the decision of the Constitutional Court of Ukraine:

- a) each stage of the mentioned constitutional procedure is a series of procedural actions;*
- b) these are procedural actions aimed at solving specific legal situations and final adoption of decisions of the Constitutional Court of Ukraine on specific cases;*
- c) these are procedural actions that form the constitutional-procedural stage, are carried out in accordance with the laws, judicial practice, legal customs organized on the basis of the Constitutional Court of Ukraine;*
- d) these actions are committed exclusively by the Constitutional Court of Ukraine and participants in the constitutional procedure.*

The suggestions and conclusions that reflect the achievement of the purpose of the scientific article and a certain contribution to the study of the constitutional procedure in Ukraine became the result of the study. The decision of the Constitutional Court of Ukraine is based on the principle of the rule of law and the principle of mutual responsibility of the person and the state, according to which in mutual relations with the state a person is an equal subject, empowered to protect their rights and freedoms by the means of constitutional proceedings, by substantiating the unconstitutionality of subjects' acts and powers.

Key words: *Constitutional Court of Ukraine, constitutional justice, decision of the Constitutional Court of Ukraine, constitutional submission, constitutional procedure, stages of constitutional proceedings.*